

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Кубрак Данило Артемович

ORCID ID: 0009-0000-4865-9988

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна

Степаненко Наталія В'ячеславівна,

ORCID ID: 0000-0001-6216-2206

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна

Анотація. *Захист прав дітей, як найвразливішої категорії населення, є однією з найважливіших справ сучасних демократичних держав й провадиться на різних стадіях судового процесу, в тому числі й під час реалізації гарантій у виконавчому провадженні. Мета даної статті полягає у розкритті досвіду провідних держав щодо нормативного регулювання та практичного втілення захисту прав дітей під час реалізації гарантій у виконавчому процесі, а також його релевантності до вітчизняної правової системи. Автор зазначає, що діти можуть брати участь у судовому розгляді у різних правових статусах, а тому для забезпечення ефективності, комфортності та безпечності такої участі провідні держави світу формують механізми, які сприяють адаптації судової системи до особливих потреб дітей. У цьому контексті особливо відзначились держави-члени ЄС, які серед іншого, керуються загальними актами Європейської Комісії, та враховують національні історико-культурні особливості. З метою розкриття іноземного досвіду щодо обраної проблематики, автором проаналізовано профільне законодавство та правозастосовну діяльність Франції, Іспанії, Великобританії та Литви. За результатами проведеного дослідження встановлено, що у процесі виконання певного рішення суду діяльність виконавців спрямовується насамперед на забезпечення достатнього рівня життя дитини для підтримання її фізичного та психологічного розвитку. Таким чином, автором наголошено, що основною спрямованістю досліджуваних держав під час виконання судових актів за участю дітей – врахування найкращих інтересів дитини, яка реалізується за допомогою різних національних механізмів. З огляду на вказане, автором наголошено на необхідності подальшого розвитку вітчизняного механізму захисту прав дітей під час реалізації гарантій у виконавчому провадженні, в тому числі з урахуванням провідного європейського досвіду та сучасних викликів, які постали перед Україною.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, де швидко змінюються соціально-економічні умови та технології, діти стикаються з багатьма викликами та загрозами для свого фізичного та психологічного благополуччя. Часто вони стають жертвами насильства, зловживання, експлуатації та інших форм дискримінації. Тому важливо забезпечити ефективний захист їх прав та інтересів на всіх рівнях суспільного життя.

Виконавче провадження є важливою складовою правової системи, яка забезпечує виконання судових рішень та захист прав та інтересів громадян. Однак, у процесі виконавчого провадження можуть виникати ситуації, коли права дітей порушуються або не враховуються належним чином. У таких випадках, важливо, щоб органи виконавчої влади та правоохоронні органи діяли швидко та ефективно для захисту прав та інтересів дітей. З цією метою, в багатьох демократичних державах закріплені гарантії захисту прав дітей у виконавчому провадженні.

Україна повинна вдосконалювати свою законодавчу базу та практику захисту прав дітей під час виконавчого провадження. З огляду на вказане актуалізується необхідність вивчення зарубіжного досвіду захисту прав дітей під час реалізації гарантій у виконавчому провадженні, оскільки останнє надасть змогу виявити вітчизняні недоліки та проблеми, які існують у цієї сфері, а також зрозуміти, які нормативні засади та правозастосовна практика є релевантною для нашої правової системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останні роки проведено чимало досліджень, що стосуються захисту прав дітей під час виконавчого провадження. Серед них варто відмітити праці таких науковців як І.Л. Булик, Л.Л. Гварамія, К.І. Ковбасюк, Н.М. Опольська, Н.А. Сергієвська, Є.О. Ятченко, С.В. Щербак та ін. Втім, попри те, що вказані праці мають вагомим теоретичне значення для наукової розвідки обраної проблематики, чимало проблемних питань залишилися не вирішеними. На підставі наведеного, існує необхідність детального розкриття зарубіжного досвіду захисту прав дітей під час реалізації гарантій у виконавчому провадженні.

Мета статті полягає у висвітленні досвіду провідних іноземних держав щодо нормативного закріплення та практичного втілення захисту прав дітей під час реалізації гарантій в виконавчому провадженні, а також аналізу його релевантності до української правової системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення прав та інтересів дітей є однією з основних функцій держави, адже діти є найбільш вразливою та беззахисною категорією населення. Держава повинна гарантувати, що всі діти мають доступ до якісної освіти та медичної допомоги, незалежно від їхнього соціального статусу чи місця проживання. Також важливо забезпечити дітям безпечне та здорове оточення для їхнього фізичного та психологічного розвитку. Однак, на жаль, у багатьох країнах діти продовжують стикатися з порушенням своїх прав та інтересів. Тому сучасні держави приділяють особливу увагу захисту дітей, які потрапили у складні життєві ситуації.

Як свідчить правозастосовна практика різних держав, діти можуть брати участь у судовому розгляді як безпосередньо, як відповідач, жертва, свідок, так і опосередковано, коли рішення мають значний вплив на їх життя. Це може бути у випадку розірвання шлюбу чи опіки, а також у процедурах міграції та визначення статусу. У всіх випадках діти повинні відчувати себе комфортно та безпечно, щоб ефективно брати участь у судочинстві, а судові системи мають бути адаптовані до особливих потреб дітей і повинні поважати їхні права.

Щоб заохотити судові системи адаптуватися до потреб дітей, Європейська Комісія:

- прийняла директиву 2012/29/ЄС, що встановлює мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів, з пропозицією для переробки;
- прийняла Стратегію ЄС щодо прав жертв (2020-2025);
- прийняла директиву 2016/800/ЄС щодо процесуальних гарантій для дітей, підозрюваних або обвинувачених у кримінальному провадженні;
- прийняла регламент про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у шлюбних справах і справах батьківської відповідальності (2201/2003/ЄС);
- прийняла Регламент Ради про юрисдикцію, застосовне законодавство, визнання та виконання рішень та співпрацю у справах, що стосуються зобов'язань щодо утримання (4/2009/ЄС);
- прийняла *acquis* ЄС із широкомасштабної міграції;
- сприяла керівні принципи Ради Європи від 17 листопада 2010 року щодо правосуддя, дружнього до дітей [2].

З аналізу вказаних актів вбачається, що судові рішення щодо батьківської відповідальності, прийняті в одній країні ЄС, визнаються в усіх інших країнах-членах без необхідності будь-якої спеціальної процедури. Його виконання полегшує стандартна процедура – щоб змусити іншу сторону (відповідача чи боржника) виконати рішення, яке суперечить їм (зобов'язати, наприклад, сплатити аліменти), особі доведеться звернутися до органів виконавчої влади, оскільки лише вони мають право змусити боржника заплатити та вимагати, у разі необхідності, втручання сил безпеки. Для звернення до примусового виконання знадобиться виконавчий документ (судовий наказ або виконавчий наказ). Процедури примусового виконання та компетентні органи (суди, агентства зі стягнення боргів та судові посадові особи) визначаються національним законодавством держави-члена, в якій відбувається примусове виконання.

Вказані засади створили певні підґрунтя для формування гарантій захисту прав дітей у виконавчому провадженні в різних державах. Разом з тим, національний менталітет та правові традиції тієї чи іншої держави сформували певні відмінності.

Цікавим з цієї точки зору є досвід захисту прав дітей під час реалізації гарантій у виконавчому провадженні у Франції. Положення, що стосуються предмета даного дослідження висвітлені в Книзі IV Цивільного кодексу Франції. Зокрема, у параграфі 2 розділу 1 «Здійснення батьківських повноважень батьками, які проживають окремо» (статті 373-2-373-2-5) визначено окремі аспекти визначення місця проживання дитини із батьками для виконання рішення судді у сімейних справах, зустрічей дитини із батьками, а також специфіку стягнення аліментів для забезпечення гідного рівня життя дитини, її фізичного й психологічного розвитку.

Так, кожен батько і мати повинні підтримувати особисті стосунки з дитиною і поважати зв'язки дитини з другим батьком. З цією метою, у виняткових випадках, на прохання безпосередньо зацікавленої особи або судді у сімейних справах, прокурор може вимагати допомоги публічної сили для виконання рішення судді у сімейних справах, угоди про розірвання шлюбу за взаємною згодою. Будь-яка зміна місця проживання одного з батьків, оскільки вона змінює умови здійснення батьківських повноважень, має бути предметом попереднього та своєчасного інформування другого з батьків. У разі незгоди найбільш старанний із

батьків передає справу до судді у сімейних справах, який виносить рішення відповідно до того, чого вимагають інтереси дитини. Суддя розподіляє витрати на проїзд та відповідно коригує розмір внеску на утримання та навчання дитини.

Якщо цього вимагають інтереси дитини або коли безпосередня передача дитини другому з батьків становить небезпеку для одного з них, суддя організовує умови таким чином, щоб забезпечити всі необхідні гарантії. Він може передбачити, щоб зустріч відбулася у визначеному ним приміщенні або за допомогою довіреної третьої сторони чи представника кваліфікованої юридичної особи.

Щодо примусового стягнення аліментів для забезпечення прав дитини, французьке законодавство вказує, що у разі розлучення батьків, внесок у її утримання та освіту приймає форму аліментів, які сплачуються, залежно від обставин, одним із батьків іншому або особа, якій довірено дитину. Умови та гарантії сплати цих аліментів встановлюються: судовим рішенням; угодою, що затверджена суддею; угодою про розірвання шлюбу; відповідним актом, отриманим в автентичній формі нотаріусом; угодою з організацією, яка відповідає за сімейні виплати; угодою за результатами медіації. Сплата аліментів здійснюється банківським переказом або іншим способом, й може повністю або частково мати форму прямої оплати витрат, понесених на користь дитини, або надаватися повністю чи частково у формі права користування та житла.

У разі якщо аліменти повністю чи частково сплачуються в грошовій формі, її виплата здійснюється через посередництво органу, відповідального за сімейні виплати. При цьому, від такого посередництва можна відмовитись за спільним бажанням обох батьків. У разі, якщо один із батьків, який несе основну відповідальність за повнолітню дитину, не може повністю забезпечувати її потреби, він має право вимагати від другого з батьків сплати внеску на її утримання та навчання. Суддя може вирішити або батьки погоджуються, що цей внесок буде сплачено повністю або частково на руки дитини.

Слід відмітити, що у законодавстві Франції прямо визначено, що суддя при вирішенні питань, які виникають в ході виконавчого провадження, має особливу увагу приділяти забезпеченню інтересів неповнолітніх дітей. Так, суддя може вжити заходів, щоб гарантувати безперервність і ефективність збереження зв'язків дитини з кожним з її

батьків. Зокрема, він може наказати заборонити виїзд дитини з території Франції без дозволу обох батьків. Ця заборона на виїзд з країни без дозволу обох батьків включена до картотеки осіб, які розшукуються прокурором. Він також може, у разі розбіжностей між батьками щодо використання прав на зображення дитини, заборонити одному з батьків поширювати будь-який контент, що стосується дитини, без дозволу іншого з батьків.

Крім того, суддя уповноважений наказати сплатити штраф для забезпечення виконання свого рішення. Якщо обставини вимагають цього, він може приєднати покарання до рішення, винесеного іншим суддею, а також до батьківської угоди. У разі навмисного або неодноразово невиконання зазначених положень, суддя може, наказати сплатити цивільний штраф у розмірі, який не може перевищувати 10 000 євро.

У виняткових випадках і якщо цього вимагають інтереси дитини, зокрема, коли один із батьків позбавлений батьківських повноважень, суддя може прийняти рішення про доручення дитини третій особі, обраній на перевагу в його спорідненості. Також у якості винятку, суддя, який ухвалює рішення про умови здійснення батьківських повноважень після розлучення батьків, може за життя батьків вирішити, що у разі смерті одного з них, хто здійснює ці повноваження, дитина не довіряється потерпілому. У цьому випадку він може визначити особу, якій тимчасово довірено дитину [3].

Досліджуючи специфіку захисту прав дітей під час реалізації гарантій виконавчого провадження в Іспанії, перш за все звернемо увагу на Органічний Закон «Про правовий захист неповнолітніх». Статтею 2.1. визначено, що кожна неповнолітня особа має право на те, щоб її найкращі інтереси цінувалися та вважалися першочерговими в усіх діях і рішеннях, які її стосуються, як у державній, так і в приватній сферах.

На відміну від Франції правозастосовна практика Іспанії спрямована на попередження будь-яких порушень прав дитини під час виконавчого провадження. Так, для оцінки найкращих інтересів неповнолітнього, крім конкретних обставин конкретної справи, судом враховуються: основні потреби неповнолітніх (матеріальні, фізичні, освітні, емоційні та афективні); їхні бажання, почуття та думки; зручність того, що їх життя та розвиток відбуваються у відповідному сімейному оточенні, вільному від насильства; їх культура, релігія, переконання, сексуальна орієнтація

та ідентичність або мова, а також відсутність дискримінації, що гарантує гармонійний розвиток їхньої особистості.

Процесуальними гарантіями забезпечення найкращих інтересів неповнолітнього є:

- право неповнолітнього бути поінформованим, почутим, вислуханим та брати участь у процесі відповідно до законодавства. У процесі роздільного проживання або розлучення суддя може заслухати неповнолітніх або недієздатних дітей, якщо вони мають достатнє розсудливе рішення або їм виповнилося дванадцять років.

- втручання прокуратури у захист неповнолітніх;

- втручання кваліфікованих професіоналів або експертів, які мають достатню підготовку для визначення потреб неповнолітніх. Закон про захист неповнолітніх встановлює, що важливо, щоб кваліфіковані професіонали втручалися для забезпечення інтересів неповнолітніх;

- судові рішення щодо неповнолітніх повинні бути мотивованими, обґрунтованими та роз'ясненими [4].

Аліменти призначаються у відповідному рішенні про розлучення. Також встановлюється особа, яка зобов'язана сплачувати аліменти, встановлюються розмір і підстави їхнього поновлення, а також строк і форма оплати. Обов'язок і розмір аліментів також можуть бути затверджені за взаємною згодою сторін у відповідному нормативному договорі.

У разі мирного розірвання шлюбу визначення розміру аліментів має подаватися в рамках провадження щодо опіки, яке розглядається в суді для врегулювання здійснення батьківських обов'язків. Тоді батьки можуть подати заяву на нотаріальне засвідчення договору про батьківську відповідальність. Якщо такої угоди не укладено або вона не підтверджена документально, прокурор подає заяву про врегулювання здійснення батьківських обов'язків. Процедура здійснюється в судовому порядку. Батьків викличуть на засідання суду, на яке також можуть викликати неповнолітнього та інших родичів. Якщо під час цього судового засідання не вдасться досягти згоди, суддя встановить тимчасову угоду про батьківську відповідальність і буде проведено посередництво або експертне слухання. Якщо досягти згоди все одно виявиться неможливим, батьків попросять надати документи та докази. Далі йде збір доказів, суд і рішення.

До примусового виконання судових рішень застосовується наступне: навіть якщо виконання не відбувається в суді, яким було видано рішення,

що підлягає виконанню, заява про примусове виконання подається в порядку освідчування, в якому було винесено рішення. Якщо дана справа підвідомча виконавчій палаті, суд, на території якого постановлено рішення, невідкладно надсилає судовій палаті копію судового рішення, заяви, на підставі якої призначено виконавче провадження, та документи, що додаються до неї.

Викликають науковий інтерес й особливості захисту прав дітей під час реалізації гарантій в виконавчому провадженні, які визначені Литовським законодавством. Стаття 3.156 Цивільного кодексу Литви передбачає, що батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо дітей незалежно від того, народжена дитина у шлюбі чи поза шлюбом, після розірвання шлюбу чи визнання шлюбу недійсним чи окремого проживання.

Якщо батьки розлучаються, майбутня батьківська відповідальність визначається відповідно до типу розлучення. У разі розірвання шлюбу за взаємною згодою подружжя вони зобов'язані представити суду договір про наслідки розірвання шлюбу (розділ майна, сплата аліментів на дітей тощо). Частиною третьою статті 3.53 Цивільного кодексу Литви передбачено, що при винесенні рішення про розірвання шлюбу суд затверджує угоду про наслідки розірвання шлюбу подружжя, яка регулює порядок сплати аліментів на неповнолітніх дітей та один одного, місце проживання, проживання своїх неповнолітніх дітей, участь подружжя у вихованні дітей та інші майнові права та обов'язки. Зміст цієї угоди включено до рішення про розірвання шлюбу. При істотній зміні обставин (хвороба чи непрацездатність одного з колишнього подружжя тощо) колишнє подружжя або один із них можуть звернутися до суду з клопотанням про зміну умов договору про наслідки розірвання шлюбу.

У разі розірвання шлюбу за заявою одного з подружжя в поданій до суду заяві має бути також зазначено, як заявник буде виконувати свої обов'язки щодо другого з подружжя та їхніх неповнолітніх дітей. При розірванні шлюбу суд вирішує питання про місце проживання та утримання неповнолітніх дітей, про утримання одного з подружжя та про поділ майна, що є спільною сумісною сумою подружжя, крім випадків поділу майна, за взаємним договором між ними, посвідченим нотаріусом (ст. 3.59 ЦК Литвик).

У разі роздільного проживання один із подружжя може звернутися до суду з позовом про встановлення умов для окремого проживання,

якщо він або вона більше не можуть терпіти проживання зі своїм подружжям або це стало неможливим або може серйозно зашкодити інтересам неповнолітніх дітей, внаслідок особливих обставин, які можуть не залежати від іншого з подружжя, або подружжя більше не зацікавлене у спільному проживанні. Вирішуючи роздільне проживання дітей, суд повинен визначити з подружжям, з ким мають проживати діти, і вирішити питання щодо утримання дітей та участі батька (матері), які розлучилися, у вихованні дітей. Обоє з подружжя можуть спільно звернутися до суду з позовом про розлучення, якщо вони досягли згоди щодо наслідків розлучення щодо місця проживання, утримання та виховання неповнолітніх дітей, поділу їхнього майна та утримання один одного. Якщо подружжя досягло згоди щодо наслідків окремого проживання, суд затверджує угоду за умови, що вона відповідає громадському порядку і не завдає шкоди правам і законним інтересам їх неповнолітніх дітей або одного з подружжя. Затвердивши угоду, суд включає її до рішення про розлучення.

У разі спільного проживання батьків порядок і форма утримання визначаються за домовленістю між ними. Спеціальної моделі такого договору чи порядку його укладення немає. Стаття 3.193 Цивільного кодексу передбачає, що у разі розірвання шлюбу за взаємною згодою (ст.3.51) або окремого проживання (ст.3.73) подружжя укладає договір, в якому встановлюється їхні взаємні обов'язки щодо утримання неповнолітнього. дітей, а також про засоби, розмір і форму такого утримання. Договір затверджується судом (ст.3.53). Батьки неповнолітніх дітей можуть також укласти договір про утримання своїх дітей, якщо їх розірвання шлюбу відбулося з інших підстав. У разі невиконання одним із батьків укладеного судом договору про утримання неповнолітніх дітей другий з батьків має право звернутися до суду із заявою про видачу виконавчого листа.

У разі невиконання батьками (батьком чи матір'ю) обов'язків щодо виховання дітей або зловживання батьківськими повноваженнями, жорстоке поводження з дітьми чи їх аморальна поведінка, чи недбання про дітей, суд може прийняти рішення про тимчасове або безстрокове обмеження батьківської влади (батька чи матері). Суд постановляє рішення про тимчасове або безстрокове обмеження батьківських прав (батька або матері) з урахуванням обставин справи, які вимагають обмеження батьківських прав. Батьківські права можуть бути обмежені

необмежено лише у випадку, якщо суд дійде висновку, що батьки (батько або мати) завдають великої шкоди розвитку дитини або не піклуються про неї і в цьому не відбувається зміни. Тимчасове або безстрокове обмеження батьківських прав тягне за собою припинення особистих і майнових прав батьків, заснованих на спорідненості та на підставі закону. Батьки, однак, зберігають право на побачення, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам дитини. Якщо батьківські права обмежені необмежено, дитина може бути усиновлена без згоди батьків.

З метою створення постійно діючої системи захисту прав дитини, покликаної забезпечити формування та застосування єдиної практики захисту та захисту прав і законних інтересів дитини в державі, своєчасне реагування на порушення прав дитини та оперативне прийняття рішень, 1 липня 2018 року набула чинності система захисту прав дитини, яка більше захищає інтереси дітей. Відділи захисту прав дитини всіх муніципалітетів Литви працюють відповідно до однакових стандартів, тобто єдиних цінностей. і мети, формується єдина практика застосування законодавства, здійснюються однотайні, чіткі та конкретні дії щодо представництва та захисту інтересів дітей на всій території країни, підпорядковані Державній службі з питань захисту прав дитини та усиновлення [5].

Система захисту дітей у Великій Британії ґрунтується на Законі «Про дітей 1989 року», який встановлює кілька ключових принципів, у тому числі: поняття батьківської відповідальності; розуміння, що благополуччя дитини є основним фактором, коли суд розглядає питання про виховання дитини, а також те, що за дітьми найкраще піклується їх сім'я, якщо втручання в сімейне життя не є суттєвим.

Закон покладає на місцеву владу загальний обов'язок заохочувати та захищати благополуччя дітей, які потребують допомоги у своїй місцевості, надаючи ряд послуг, які відповідають потребам цих дітей (стаття 17). Крім того, у ньому встановлюється, що повинен робити місцевий орган влади, якщо він має обґрунтовані підстави підозрювати, що дитина в його районі зазнає або може зазнати значної шкоди (стаття 47). Стаття 31 Закону визначає обставини, за яких суд може винести розпорядження про передачу дитини під опіку місцевого органу влади (наказ про опіку). Закон також визначає функції місцевих органів влади щодо піклування про дітей, включаючи обов'язок згідно зі статтею 22(3) захищати та сприяти їхньому добробуту [1].

У Великій Британії найчастіше, коли відбувається розлучення або роздільне проживання, обидва батьки зберігають спільну опіку над дитиною, що означає, що дитина проводитиме половину свого часу з одним із батьків, а іншу половину – з іншим. Це також означає, що батьки, обираючи шлях спільної опіки, можуть обоє брати участь у прийнятті рішень, які стосуються життя дитини.

Однак, якщо справи стають неналежними, що іноді трапляється, і обидва батьки не можуть домовитися про умови проживання дитини/дітей, тоді це залишиться на вирішення суду.

Визначаючи опіку над дитиною у Великій Британії, сімейні суди Великої Британії розглядатимуть низку факторів, у тому числі благополуччя дитини, її бажання та почуття, а також здатність батьків належним чином задовольняти їхні потреби.

Суди також розглядатимуть будь-які випадки жорстокого поводження, зневаги чи насильства, ухвалюючи рішення щодо опіки над дитиною або дітьми. Важливо зазначити, що кожен випадок є унікальним, і рішення суду залежатиме від конкретних обставин.

Висновки. Проаналізувавши досвід провідних європейських держав щодо нормативного визначення та практичного втілення захисту прав дітей під час реалізації гарантій у виконавчому провадженні, приходимо до висновку, що така практика є пріоритетною для демократичних держав з огляду на вразливість дітей як особливої категорії населення. В ході дослідження виявлено, що захист прав дітей у процесі виконання певного рішення суду насамперед спрямовується на забезпечення достатнього рівня життя дитини для підтримання її фізичного та психологічного розвитку. З цією метою у вказаних державах передбачені превентивні механізми, які спрямовані на недопущення порушення прав дитини під час виконавчого провадження, зокрема, детальне врахування найкращих інтересів дитини. Враховуючи євроінтеграційну спрямованість нашої держави, вважаємо, що існує необхідність подальшого розвитку вітчизняного механізму захисту прав дітей під час реалізації гарантій у виконавчому провадженні, в тому числі з урахуванням сучасних викликів, які постали перед Україною.

Список використаних джерел:

1. An overview of child protection legislation in England. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn06787/> (дата звернення 08.09.2024).

2. Child-friendly justice. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/child-friendly-justice_en (дата звернення 08.09.2024).
3. Code civil français. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/2024-09-08/ (дата звернення 08.09.2024).
4. El interés superior del menor en caso de divorcio. URL: <https://www.divorcios.me/interes-superior-menor-divorcio/> (дата звернення 08.09.2024).
5. Protection of children rights. URL: <https://socmin.lrv.lt/en/activities/family-and-children/protection-of-children-rights/protection-of-children-rights-1/> (дата звернення 08.09.2024).